

HERNÁDY ZSOLT

A HADI PARANCSNOK
SCHWEIDEL JÓZSEF TÁBORNOK
PESTI VÁROSPARANCSNOKSÁGA 1849-BEN

Egy meleg nyári vasárnap, 1848. augusztus 20-án mintegy négyszáz huszár közeledett Győr felé Bécs irányából. Parancsuk volt, hogy délre a verbászi táborba vonuljanak a szerb felkelők ellen harcolni.¹ A Győr és Moson megyei nemzetőrség, gróf Zichy Ottó őrnaggyal az élén, már órák óta az abdai határnál várták a hazatérő katonákat, „Testvéreink! Isten hozott hazánkba!” feliratú lobogóval. A városban nagy lelkesedéssel fogadták a huszárokat, a tiszti kart megvendégelték, a közvitézek pedig fejenként egy ezüst huszast kaptak ajándékba. A huszárok vezetője egy őrnagy volt, aki rövid, de lelkes magyar beszéddel köszönte meg a szíves fogadtatást, kijelentvén, hogy a csatamezőn – hol az ármány nagy – fogják ezt meghálálni. „Ha legyőznek is bennünket, de bírni soha nem fognak” – mondta prófétai lelkiülettel.²

A huszárőrnagyot Schweidel Józsefnek hívták,³ katonái pedig a Sándor orosz nagyherceg és trónörökös nevét viselő 4.huszárezred 1.őrnagyi osztályához tartoztak. A győri és mosoni nemzetőrök csak néhány órája várták őket, de a Batthyány-kormány már hónapok óta egyre határozottabban levelezett Béccsel a magyar ezredek hazavezénylésének ügyében. Végre augusztusban sikerült elérni, hogy a Bécsben állomásozó 4. huszárezredet kicseréljék az addig Nagyváradon lévő 6. (Wrbna) könnyűlovasezreddel. Ekkorra azonban fennállt a veszélye, hogy nem lesz, aki hazavezesse a huszárokat. Apponyi Károly gróf, ezredes ugyanis erre nem volt hajlandó, és augusztus 11-én szabadságoltatta magát. Franz Conrad alvezredest lovasbaleset érte és eltörte a lábát.⁴ Rajtuk kívül 19 főtiszt nem akart,

¹ Polák Vilmos naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004. Az ezred, illetve az osztályok létszámára lásd: MOL HM Számv. 2. d. 2/17. A huszárokat végül a horvátok ellen vezényelték.

² Közlöny, 1848. augusztus 26., 78. szám. 399.

³ Schweidel József (1796. május 18. Zombor – 1849. október 6. Arad) életéről önálló monográfia nem jelent meg. Legutóbbi és leghasznosabb összefoglalás: Hermann Róbert, 2002. 11-38.

⁴ Gustav Ritter Amon von Treuenfest: *Geschichte des k.u.k. Husaren Regiments Nr. 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn*. Wien. 1903. 481. Apponyi ezredes nem tért vissza ezredéhez többet, decemberben Windisch-Grätz az elfoglalt Győr városparancsnokává,

vagy nem tudott hazatérni különböző okokból.⁵ A rangban Schweidel József őrnagy következett.

Az 52 éves, ötgyermekes családapának kötelességei voltak, katonaként nem politizálhatott, és jelleme sem hajlott a meggondolatlan cselekedetekre. Királyhűsége mellett azonban tudta, hogy az elmúlt nyáron alkotmányos átalakulás zajlott Magyarországon, a Batthyány-kormány törvényesen, V. Ferdinánd kinevezésével jött létre, s hogy az országot délről veszély fenyegeti. Ahogyan később Kossuthnak írta, igyekezett, hogy az „ezrednek hazám földjére való ki vonulását siettetessem, s e végre bajnok társaimat, s a közvitézséget őszinte felvilágosításokkal lelkesítve felizgathassam”. Így tehát augusztus 13-án „készséggel és örömmel” vállalkozott az ezredparancsnokság ideiglenes átvételére és a hazavezetésre.⁶

Szeptember végére az ezrednek mind a négy osztálya hazatért, és Schweidel parancsára felesküdt a magyar alkotmányra.⁷ A világoskék csákós, acélzöld mentéjű és dolmányú, sötétvörös nadrágos Sándor-huszárok hűségesek is maradtak ehhez az eskühöz, a szabadságharc egyik leghíresebb huszárezredeként a legtöbb fényes diadalból kivették részüket.

Schweidel is bizonyította rátermettségét. 1848 legválságosabb pillanataiban mindig ott találjuk. Szeptemberben, a horvát betöréskor, ellenállásra buzdított. Részt vett a pákozdi, majd már ezredesként és dandárparancsnokként a schwechati csatában. Novemberben, tábornokként és hadosztályparancsnokként kivette részét a honvéd fősereg szervezéséből. Decemberben is ott volt a visszavonuló seregben, s a Duna jobb partján álló négy dandárt vezérelte.⁸

December közepére azonban eluralkodott rajta betegsége. Hosszú évek óta sömörben szenvedett, és emellett nagyothallása is egyre inkább zavarta. A sömörös kiütései miatt már lóra is nehezen tudott ülni, ezt jelezte 14-én a főparancsnokságnak, majd 19-én kérte szabadságoltatását.⁹

31-én vezérőrnaggyá nevezte ki. Conrad alezredes egyik lába a baleset következtében két hüvelykkel rövidebb lett, október 31-én nyugdíjazták is.

⁵ MOL HM Ált. 1848:5747. Ez a levél érzékelteti, hogy ki az a hét tiszt, aki nem is akart eljönni Bécsből.

⁶ MOL HM Ált. 1849:13500.

⁷ A hazatérés időpontjaira lásd: Schweidel vallomását az aradi hadbíróság előtt. In: Katona Tamás II. 145.; valamint MOL HM Ált. Iktatókönyv. 1848:4865. Az esküre: MOL HM Ált. 1848:5747.

⁸ MOL Görgey-lt. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll. No. 194.; HL 1848/49. 5/425.; valamint a visszavonulásra lásd még Schweidel levelét a hadügyminisztériumhoz: MOL HM Ált. 1849:1463.

⁹ MOL Görgey-lt. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve. No. 255., HL Absz. Aradi htvsz.

Az elkövetkező hónapokban Schweidel betegszabadságon volt, családjával és gyógyvizekkel igyekezett enyhíteni fájdalmát. 1849. február 13-án Nagyváradra utazott, hogy az ottani fürdőkben gyógyíttassa magát.¹⁰ Március 17-én érkezett Debrecenbe.¹¹ Áprilisban egy vegyes bizottmány elnökének nevezték ki, amely a Bakonyi Sándor báró, tábornok elleni hazaárulási vádat vizsgálta ki.¹² Schweidel betegszabadsága május 20-ig volt meghosszabbítva, a hadiesemények következtében azonban új feladat várta.

A tavaszi hadjárat győzelmei után április 24-én Aulich Lajos tábornok csapatai bevonultak Pestre. Bár a budai várban még tartotta magát az ellenség, a Duna bal partján megkezdődött a katonai és polgári közigazgatási munka. Erről értesülve Schweidel május 3-án levelet írt a hadügyminisztériumnak, melyben jelezte, hogy betegsége „nagyszerű jobbulásba vagy”, és bár még nem tűntek el teljesen kiütései, magát már „harci szolgálatokra képesnek” jelentette „az ájultan szédelgő osztrák dinasztia lelketlen szándékai” ellen. Annyi megjegyzést tett, hogy lehetőleg Pesten vagy környékén kér alkalmazást, hogy a pesti gőzfürdőt „kötelesség mulasztás nélkül” felhasználhassa.¹³ A hadügyminisztérium május 4-én Kossuth véleményét kérte az ügyben.¹⁴

Május 7-én Schweidel levelet írt a kormányzó-elnöknek is, melyben kérte érdemei szerinti rendjeles megjutalmazását. Hazafias lelkületű levelében megemlékezett a kezdetekről, amikor hazavezényelte huszárezredét: „Hazám s nemzetem eránti lángoló szeretet volt minden törekvéseim, minden cselekedeteim egyedüli ösztöne s rugója, s a tiszta öntudatnál nem számíték nemzetem egyéb jutalmára”. Később betegen arra vágyott, hogy a harctéren tüntesse ki magát, „vagy katonai sors szerint igaz ügyért elvérezve, hűlt tetemeimet, több vitéz társaimmal egy közös hant alá temettessem”. „A katonok sors azonban – folytatja levelét – felettem mostohábban határozott a menyiben küteges bajomat több fokozaton keresztül sodorván, e most is csak javulva, nem gyógyulva ajánlottam ismét szakszerinti szolgálatomat.” Végül kérte, hogy több tábornok társához hasonlóan, őt is jutalmazzák meg

113/24 cs. Schweidel József periratai. 236-237. f. (Eredeti tisztázat.); valamint MOL HM Ált. 1849:2084.

¹⁰ MOL HM Eln. 1849:4783.

¹¹ MOL OHB 1849:3441.

¹² MOL H 69 IM Büntető-törvénykezési osztály. 1849. 1. kútfő 296. tétel.; MOL HM Eln. 1849:10990., 11905., 13483.; MOL OHB 1849:6629.; valamint Hermann Róbert, 2001. 532-533.

¹³ MOL OHB 1849:6583.

¹⁴ MOL H77 HM Eln. 1849:12573.

valamilyen rendjellel a Polgárdinál, Pákozdnál és Schwechatnál tett „csekély érdemeiért”.¹⁵

Május 9-én Klapka György tábornok, helyettes hadügyminiszter „Pest város hadiparancsnokává” nevezte ki Schweidelt.¹⁶ Következő nap pedig Kosuth javaslatára a hadügyminisztérium kitüntette, melyről 11-én értesítették: „Schweidel József tábornok a’ polgárdi, pákozdi és schwechati csatákban szerzett hadi érdemei és személyes vitézsége elismerése jeléül, a hálás nemzet nevében a katonai harmadrendű érdemrenddel feldíszesítetett”.¹⁷

Miután új állomáshelyét haladéktalanul el kellett foglalnia, ezért meg sem várva betegszabadsága 20-i leteltét, Schweidel Pestre utazott, ahol családja már várta.¹⁸ Az elkövetkező hetekben és hónapokban pedig bebizonyította, hogy nemcsak huszártisztként állja meg a helyét a harctéren, hanem szervezőmunkájával is képes szolgálni hazáját.

1849 áprilisában a Pestre bevonult magyar csapatok parancsnoka, Aulich Lajos tábornok saját tábori térparancsnokát, Bíró Mártont nevezte ki Pest ideiglenes térparancsnokának. Hamarosan kiderült azonban, hogy Bíró százados a forradalom előtt alkuszként tevékenykedett, és csalásért másfél évet töltött börtönben. Most pedig Kohn Márk hadiszállítóval összejátszva megint csalást és sikkasztást követett el. Ezért haditörvényszék elé állították és 1849. júliusában kivégezték.¹⁹

Május 4-én Patay István alezredes vette át a helyét, amíg meg nem érkezett a kormány által megbízott, valójában Pest első hadi parancsnokává kinevezett Schweidel József. A tábornok – a kormány hivatalos lapja szerint – már megbízatása után három nappal, május 14-én „buzgalomteljesen működni” kezdett a fővárosban.²⁰

Még aznap felhívást adott ki Irányi Dániel kormánybiztossal együtt, hogy „a lakosság ne csüggedjen”. A visszafoglalt Pesten tudatosítani kellett az emberekkel, hogy a városi és katonai hatóság a helyén van, és a bosszút nem tűri. Ezért a feltételezett kémek elleni népítéleteket megtiltotta, és az önhatalmúlag intézkedőket rögtönítélő bírósággal fenyegette meg.²¹

¹⁵ MOL H77 HM. Eln. 1849:13500.

¹⁶ MOL HM. Eln. 1849:13483. Kinevezése nyílt rendeletként, és a Közlönyben is megjelent: Közlöny, 1849. május 11., 102. sz. 377.

¹⁷ MOL HM. Eln. 1849:13500. Nyomtatásban lásd: Közlöny, 1849. május 15., 105. sz. 389.

¹⁸ MOL HM. Számvev. 12. d. 26/ Térparancsnokságok. Debreceni térparancsnokság, Reggeli jelentések, május 11. Felesége és gyermekei már előbb Pestre utaztak. Erre lásd Katona Tamás II. 188.

¹⁹ MOL OHB Iktatókönyv. 1849:6547.; Spira György, 1998. 496.

²⁰ Közlöny, 1849. május 19., 109. szám. 407.

²¹ Közli: Hermann Róbert, 1992. 129.

Bár Schweidelt hadi parancsnoknak küldték Pestre, eleinte a térparancsnoki feladatokat is ő látta el. A két katonai hivatal azonban idővel elkülönült, de munkájuk hasonlósága miatt rengeteg átfedés volt közöttük. A tábornok munkahelyére címzett levelekre is a „Pesti térparancsnokság”-ot írták, pedig május 9-én térparancsnoknak Száz Mihály őrnagyot nevezték ki. Budán Sebes Károly őrnagy volt a térparancsnok.²² Júniusban már kezdett kialakulni a hivatalok közötti rend, persze egymással állandó kapcsolatban voltak. Schweidel parancsnoksága a „Pest város hadi parancsnoksága” megjelölést kezdte használni, megkülönböztetve magát Száz térparancsnokságától.²³ Júliusban Szegeden már főképp a térparancsnokság végezte a napi feladatok ellátását, szerezte be a különböző jelentéseket. Fölöttes szerve lett a hadi parancsnokság, amely ellenőrizte a munkát, és összekötő szerepet játszott a fölötte álló Országos Főhadparancsnoksággal, amelyet pedig a hadügyminisztérium felügyelt.

Kezdetben tehát – a fennmaradt iratok tanúsága szerint – Schweidel látta el a térparancsnoki munkát is. Első tevékenységei közé tartozott a munkatársak számbavétele. Május elejétől utcai falragaszokon hirdették, hogy a térparancsnokság irodájába embereket keresnek. Erre többen jelentkeztek, és folyamodványaikat más iratokkal együtt Schweidel a hadügyminisztériumba is felterjesztette, amely ekkor még Debrecenben székelt.²⁴ Rövidesen felhatalmazást kapott rá, hogy az alkalmazott tisztek illetményeit kifizesse.²⁵ Schweidel közvetlen munkatársa volt Zerffi Gusztáv, akit még Aulich tábornoktól vett át.²⁶ Bár Zerffi „ügyes

²² Bona Gábor, 1983. 305., 291.

²³ Érdekes megfigyelni Schweidel iratain a pecséteket. Májusban még a koronás címert használja, körben a felirat: „Lovas dandárparancsnokság”. Ez a pecsét Schweidel 1848-as dandárparancsnoki idejéből maradt meg. Júniusban már feltűnik a „Pest város hadi parancsnoksága” köriratú pecsét, közepén a korona nélküli címerrel.

²⁴ MOL HM Ált. 1849:14120

²⁵ MOL HM Ált. 1849:15443.

²⁶ Zerffi Gusztáv valóban hasznos segítőtársa volt ekkoriban Schweidelnek. Ezenkívül azonban kalandos élete során nem sok jót lehet elmondani róla. A szabadságharc előtt újságíró és szerkesztő volt, először konzervatív, majd radikális lapoknál. A szabadságharcban százados, majd 1849. júliusában kérésére elbocsátják a hadseregtől. Emigrál, a belgrádi francia konzulátuson dolgozik. Majd Marseille-ben, Párizsban, Londonban él. 1849 őszétől rendszeresen tájékoztatja az osztrák titkosrendőrséget, mint fizetett ügynök. Nemcsak jelentéseket küld, de segít a magyar emigráció vezető személyiségeinek összeugrasztásában is. 1862-ben már nem tartanak igényt szolgálataira Bécsben, ezért nyelvtanár lesz Londonban. Fiktív diplomájával a zsebében szép karriert fut be Angliában: a Királyi Történelmi Testület tagja, majd elnöke lesz. 1892-ben hal meg a szigetországbán, mint közismert és köztiszteletben álló történész, művészettörténész, filozófus és etikus. Életét lásd: Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892*. Bp. 1985.; és MOL OHB Iktatókönyv. 1849:6586.

és szorgalmas segéd" volt, a sok munka miatt Schweidel egy másodsegédet is kért maga mellé, mégpedig Ruzitska Albert személyében, aki hadosztályparancsnoksága idején már szolgált alatta.²⁷ Kérésére a hadügyminisztérium ki is nevezte őket, a hónap végén Zerffit első, Ruzitskát másodsegédül.²⁸ Június közepén a minisztériumba beküldött parancsnokság rangjegyzékén Schweidelé mellett már segédjei adatait is megtaláljuk.²⁹

Május 18-án Schweidel egy példányt kért a Közlönyből, amelyet akkor még Debrecenben nyomtattak, hogy a hivatalos rendeletekről és az egyéb hírekről értesülhessen.³⁰

Szintén a hónap közepén Kossuth utasította a hadügyminisztériumot, a minisztérium pedig Schweidelt, hogy a német légió részére történő táborozást szüntessék meg.³¹ A novemberben alakult légió még április 26-án kezdett toborzásba, és néhány hét alatt 600-an léptek be a kötelékébe. Természetesen a visszahódított Pesten nemcsak a német légióba keresték az új önkénteseket. Május 1-jén a pesti közgyűlés úgy határozott, hogy a város egy egész zászlóaljat fog kiállítani, azaz 1200 főt. Lassan indult a toborzás, népszerűbbek voltak ugyanis a szabadsapatok és tüzérség. Ráadásul nemsokára – Buda ostroma miatt – sokan kiköltöztek ideiglenesen Pestről, így fel kellett függeszteni az önkéntesek fegyverbe hívását, ezért Schweidel is csak júniusban foglalkozott főként az ezzel kapcsolatos ügyekkel.³²

²⁷ Ruzitska Albert 1848 augusztusától hadnagy és segédtsitz volt a Vas megye nemzetőrségénél. Később főhadnagy, novemberben a 34. gyalogezredhez áthelyezik. A 11. és 12. honvédszászlóalj számvevő tisztje lesz. Kitűnt a Haslau falunál vívott ütközetben. 1849 márciusától a debreceni térparancsnokságon, május végétől a pestin dolgozik, századosként. Június 26-tól beosztják a szerveződő 91. honvéd zászlóaljba, a Kazinczy-hadosztályhoz. Részletesebben lásd: Kozma György: Az 1848-49-iki magyar szabadságharc szereplőinek lexikona. V. kötet 310-311. OSZK Kézirattár. Fol. Hung. 2092., és Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp. 1988. 517.; valamint MOL OHB 1849:4548. MOL H 147 Vegyes iratok. 12. d. 34.fol. 133., 134. Innen érdemes idézni egy januári előléptetési javaslat mellé csatolt jellemzését Ruzitskának, melyet akkori őrnagya, Inczedy Sámuel írt: „nagy hajlama van a kardali szolgálatra s önkéntesen több apróbb csatákban fegyvert véve vállára részt vett, bátor és így sokat ígérő”.

²⁸ Schweidel a hadügyminisztériumnak (Pest, 1849. május 23.) MOL HM Ált. 1849: 16356. Kinevezésük a Közlönyben is megjelent (május 31-én), és aznap értesítették erről Schweidelt is.

²⁹ MOL HM Ált. 1849:19604.

³⁰ MOL HM Ált. 1849:15378. A hadügyminisztérium intézkedett a belügyminisztérium felé a hivatalos lap elküldése tárgyában, más tábornokok számára is.

³¹ KLÖM XV. 337-338. A német légióról lásd még: MOL OHB 1849:7151., MOL HM Ált. 15227., 18337.

³² Spira György, 1978. 90-91. – Pesten kezdett toborozni embereket Oroszhegyi Józsa is szabadsapatába. Ekkoriban már a hadügyminisztériumban úgy döntöttek, hogy a meglévő

Miközben a Duna bal partján gőzerővel folyt a munka, a budai vár május 4-e óta a Görgei vezette főszereg ostroma alatt állt. Hamar kiderült, hogy a Heinrich Hentzi von Arthurm vezérőrnagy vezette császári védőszereg nem adja meg könnyen magát. Ráadásul Hentzi nemcsak Budán, hanem Pesten is gondokat okozott, ugyanis 4-étől kezdve másfél héten át lövette a várost. Kicsinyes bosszújának következtében megsemmisült az Al-Dunasor gyönyörű klasszicista épületegyüttese.³³ A mindennapos tűz és házomlás miatt Irányi Dániel kormánybiztos segítséget kért Schweideltől. A polgári tűzoltók és a nemzetőrök – néhány bátor ember kivételével – elhagyták életveszélyes helyüket, ezért volt szükség honvédekre az oltáshoz. Schweidel azonban csak két gyalogzászlóaljjal rendelkezett, és ebből „a Duna őrzése miatti másképp elfoglaltsága miatt” kevés embert nélkülözhetett. A 13-i újabb irtóztatás rombolás után Irányi kénytelen volt Görgeitől kérni négy századnyi erősítést, kétszeres zsoldot ígérve. Azonban mire a segítség megérkezett, a bombázás abbamaradt.³⁴

Május 21-én sikerült felszabadítani a várat, és ezzel a tavaszi hadjárat csúcspontjára ért. 27-én, Pünkösöd vasárnapján 80 ezer ember örült a győzelemnek a városligeti népünnepélyen, majd egy héttel később a Városmajorban.

Május 23-án Schweidel utasítást kért az osztrák hadifogságból kiszabadult magyar fő-és altisztekkel kapcsolatban. Négy nap múlva kapott választ Debrecenből. Eszerint azon főtisztek, kik ütközetben, hadjáratban kerültek fogságba, és innen visszatértek, név és rang szerint felterjesztendő a hadügyminisztériumba beosztásuk végett. Akik Pesten maradtak januárban, haditörvényszék előtt kivizsgálandók, és amíg ártatlanságuk kiderül, rangjuk

szabadcsapatokat is reguláris alakulatokká kell átszervezni, ezért hamarosan az Oroszhegyi által szervezett toborzás megszűnt.

³³ Hentzi 1848-ban még mint a péterváradai várőrség parancsnoka vált gyanússá a magyar hadvezetésnek. Decemberben Pestre rendelték és őrizet alatt tartották. Januárban szolgálatra jelentkezett Windisch-Grätz-nél, aki a budai vár parancsnokának nevezte ki és megbízta annak megerősítésével. A sors fintora, hogy Hentzi tulajdonképpen – persze más indokból – a magyar hadügyminisztérium parancsát hajtotta végre. 1848. decemberében ugyanis, amikor őrizet alóli felmentését kérte, megengedték neki a szabadabb közlekedést, egy feltétellel: Budát nem hagyhatja el. Hentzi engedelmeskedett az utasításnak, addig maradt, ameddig csak tudott. Lásd: MOL HM Ált. 1848:12584. Temesvárott is ekkoriban a körülzárt osztrák sereg bosszúból lőtte az elővárost. MOL OHB 1849:7083.

³⁴ MOL H13 BM Országlati osztály. 1849. I. sorozat. 3. kútfő, 28. tétel.; MOL OHB 1849:7088. Irányi május 14-i levelét közli: Hermann Róbert, 1992. 128. Lásd még: Spira György, 1998. 535., és Szilágyi Sándor: *Pest ágyúztatása és Buda megostromlása*. Pest, 1849. 27-54. Görgei Pest lövetéséért a várőrség felkoncolását ígérte Hentzinek, de a győzelem után megkegyelmezett a védőknek. Hentzi az utolsó órákban szerzett sebesülésébe halt bele.

megtartásával békeilletményt kapnak. Az altisztek, őrmestertől lefelé, és a közkatonák visszaveendőik.³⁵

Június 1-én értesítették Schweidelt, hogy az országgyűlés május 31-i ülésén munkáját Debrecenben befejezettnek nyilvánította, és székhelyét június 3-tól Pestre áthelyezi. A kormányzó a miniszterekkel 4-én reggel 5 órakor indult, és 5-én déltájban érkezett a szolnoki pályavonalon Pestre. Schweidel gondoskodott a fogadásukról, a katonaság díszkiállításáról, és arról, hogy „a néptolongság a rendet pillanatra se bontsa meg”.³⁶

Az ostrom után a fővárosban megindult az újjáépítés. A szétrombolt épületek felújítására, építésére rengeteg ember, kőműves kellett, kiknek számában hiány mutatkozott. Ezen nem tudtak segíteni más vármegyék, sőt Komárom vára erődítéséhez újabb 200 kőművest igényeltek, melyet először Schweidel, majd a földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi minisztérium is kért Pest városától.³⁷ A pesti tanács magyarázkodni kényszerült, hogy nem tud segíteni, mert magán- és közcélból sok kőművesre van szükség a városban. Ráadásul Budán megkezdődött a várfalak lebontása, hogy többet ne ismétlődhessék meg egy nagy károkat okozó ostrom. Ez a bontási munka is embereket igényelt. Ennek azonban nemcsak hadászati céljai voltak, hanem heteken át munkát biztosított több ezer napszámosnak. Erre nagy szükség volt, mert egyre erősebben érezhetőek voltak a megélhetési nehézségek. Az általános drágulás nemcsak az építőanyagokra, a lakbérekre vagy az importcikkekre vonatkozott, hanem a Pestre felhajtott állatok árára, és így a hús árára is. Ezért egyre több fizetésemelési kérelem érkezett a pesti tanácshoz.³⁸ Schweidel is foglalkozott különböző pénzügyekkel a hadi parancsnokság hatáskörében, hiszen a hadügyminisztérium Pestre költözéséig hivatala utalványozta és intézte a katonai kórodák (kórházak), a szállító hivatalok ellátását, vagy „a nyugalmazott és hadi tisztek elmaradt nyugdíjait”.³⁹ A kormány áttelepülése után a minisztérium polgári-gazdászati osztálya átvette ezen „pénzbeli utalványozásokat”, de Schweidelnek így is maradt ilyen feladata: például a helyőrségi porkoláb fizetésének (25 pengőforint) intézése, vagy a katonák zsoldján (2+3+1 pengőforint) túli ingyen só és hús kiszolgáltatása. Az utóbbit egyébként – az áremelkedések miatt – június közepén le kellett állítani.⁴⁰

³⁵ MOL HM Ált. 1849:16641.

³⁶ MOL HM Ált. 1849:17818.

³⁷ Schweidel levele a pesti tanácshoz (Pest, 1849. június 9.) BFL PVL Közig. 508., és BFL PVL TJK 1849. június 9.: 4939.

³⁸ Spira György, 1978. 97-98.

³⁹ Schweidel a hadügyminisztérium gazdasági osztályához (Pest, 1849. június 9.). MOL HM Ált. 1849:18579., 20459.

⁴⁰ MOL HM Ált. 1849:19872., 19394.

Júniusban Pesten is felálltak azok a vegyes bíróságok, amelyek a szabadságharc ügyét gyanúsán elhagyó egyének szerepét vizsgálták. Áprilisban Schweidel elnöke volt ilyen törvényszéknek Debrecenben, a Bakonyi-ügyben. Most az ő feladata lett, hogy – Vukovics Sebő igazságügyi miniszter, majd a hadügyminisztérium kérésére – ezen bíróságokhoz katonai bírókat és helyetteseiket kijelölje. Ilyen vizsgálat folyt például Tanárky Antal őrnaggyal kapcsolatban, aki a hadügyminisztérium katonai nevelő intézetek osztályának főnöke volt, azonban decemberben lemondott. Az ő hadbírói vizsgálatát Schweidel továbbította a minisztériumba.⁴¹

Sok munkát adott a hadi parancsnokságnak egy május 19-én kelt rendelet, amely kimondta, hogy „...mindazon nyugalmazott tiszteket, kik a magyar alkotmánynak hódolni vonakodnak, útlevéllel ellátva a hazából rögtön kiutasíttassanak”.⁴² Egy hét múlva Debrecenből Pestre is megküldték a rendelet másolatát, melynek következtében Schweidel felszólította a nyugalmazott katonatiszteket, hogy tegyenek esküt a független Magyarországra és adjanak hűségnyilatkozatot a függetlenségi határozattal kapcsolatban. Schweidelnek azonban nem volt névjegyzéke a nyugdíjas tisztekről, ezt csak június 25-én kapta meg a hadügyminisztériumtól. Azért addig is folyamatosan küldték ki a magyar és német formanyomtatványokat, amelyek az eskünyilatkozatokat tartalmazták. A tisztek többsége eleget tett a felszólításnak és visszaküldték a nyilatkozatot. Akik ezt nem tették, azoknak a nyugdíjfizetését felfüggesztették. Voltak, akik saját maguk fogalmazta nyilatkozatot adtak, de ezt sem fogadták el a magyar hatóságok. És voltak olyanok is, akik azt kérték, hogy mentesítsék őket az eskü alól. Kossuth azonban elutasította kérvényüket, mondván, ha nem tekinthetők magyar tiszteknek, akkor „a magyar álladalomtól semmi méltányos oknál fogva nyugdíjt nem igényelhetnek”. Schweidel tehát június 6-án felküldte a tisztektől kapott esküszövegeket a hadügyminisztériumba, s így ezek tovább kapták nyugdíjukat. Azoknak az – általában osztrák származású – tiszteknek, akik nem voltak hajlandók nyilatkozatot adni, el kellett hagyniuk a várost. Görgei azonban, aki ekkor a fővezéri és a hadügyminiszteri tárcát is vezette, parancsba adta, hogy „senkit sem szabad, annál inkább pedig volt katonát a magyar seregen keresztül bocsátani”, nehogy az osztrák csapatok számára hasznos értesülésekhez jusson. Ezért a fel nem esküdött tisztek

⁴¹ MOL HM Ált. 1849:19957., 20319. és MOL HM Eln. 1849:16905.

⁴² KLÖM XV. 361. A katonatisztek nyugdíjának kérdését már 1848. október–novemberében is igyekezett a magyar fél tisztázni Béccsel – eredménytelenül. MOL OHB 1848:2902.

„úti levelét” először Görgei láttamozta, és csak ezután bocsátotta őket újukra Schweidel.⁴³

A Pesten raboskodó osztrák hadifoglyok száma júniusban újabb 150 fogollyal gyarapodott, akik ekkor érkeztek a városba. Közülük 120 fő beállt a lengyel légióba, ezért értük jött a városba június 13-án Jabetrovsky hadnagy, és Miskolcra vitte őket, az ekkor Józef Wysocki tábornok vezette felső-magyarországi hadseregbe.⁴⁴ A pesti „Katonai szállító hivatalból” június 30-án 246 foglyot szállítottak át Óbudára, így ott rab nem maradt a hónap végére.⁴⁵ A foglyokkal is a térparancsnokság, ezen keresztül pedig a hadi parancsnokság foglalkozott.⁴⁶

A magyar hadvezetés az egész szabadságharc alatt tisztességesen járt el a fogásba esett osztrák katonákkal, ami viszont nem mondható el a cs. kir. hadvezetés bánásmódjáról a magyar katonákkal kapcsolatban. A felségárulóként kezelt magyar honvédekkel, honvédtisztekkel való embertelen viselkedés ellen Görgei áprilisban kiáltványban tiltakozott. Kilátásba helyezte, hogy minden kivégzett magyar tiszt után három osztrák tiszt fog életével fizetni. A felszólításnak nem sok foganatja volt, sőt a május végén fővezérré és tábornaggyá kinevezett Julius Haynau tábornok ténykedését azzal kezdte, hogy felakasztatta báró Mednyánszky László őrnagyot és Gruber Fülöp századost, a még februárban elvesztett Lipótvár védőit. Görgei azonban úgy döntött, hogy a magyar hadvezetés nem áll bosszút, s továbbra is emberségesen bántak a császári hadifoglyokkal.⁴⁷ Schweidel, hivatali kötelezettségén túl, magától is gyakran látogatta az osztrák rabokat, akik között több ismerőse volt. Ilyen volt Karl von Schloissnigg lovag, a 4. (Mengen, majd Ferdinánd) vértesezred kapitánya is. Az Újépületben raboskodó tisztet Schweidel vigasztalta, hogy nemsokára kiszabadul.⁴⁸

Az ellenséges hadifoglyok elhelyezésére és tartására egészségügyi okokból is ügyelni kellett. 1849 áprilisában ugyanis újra feltűnt, majd a nyári hónapokban

⁴³ Erről lásd: KLÖM XV. 570., valamint MOL HM. Eln. 1849:20224., és MOL HM Ált. 1849:16787., 18115., 18880., 20311., 20504., 21263., 22034., 22364., 22365.; MOL HM Számvev. 2.d. 2/18. Pesti hadi térparancsnokság jelentései (júl.1.).

⁴⁴ Schweidel a hadügyminisztériumhoz (Pest, 1849. június 25.). MOL HM Ált. 1849:22959.; és MOL HM Számvev. 2/6. Térparancsnokságok. Budai térparancsnokság, Reggeli jelentés (jún.13.).

⁴⁵ MOL HM Számvev. 2/8/Pesti térparancsnokság (jún.30.), 2/6/Budai térparancsnokság (jún.30.).

⁴⁶ Az osztrák hadifoglyokra lásd: MOL HM Ált. Iktatókönyv. 1849:20944., 21842., 23413.

⁴⁷ A témáról lásd: Hermann Róbert, 2001. 409-410., 528-529., és Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. Ford. Görgey István és Katona Tamás. Bp., 1988. II. 15-16., 133-137.

⁴⁸ Schweidel József naplója. In: Katona Tamás I. 187-188.

tombolni kezdett a kolera. Kiss Ernő altábornagy, országos főhadparancsnok május végén elrendelte, hogy a rabok „gyéribben helyeztessenek, különösen pedig a tiszta s az egészség fenntartására” ügyeljenek a katonai térparancsnokságok.⁴⁹ Így akarták megakadályozni a kór terjedését a foglyok között és környezetükben. Pesten májusban és júniusban rengetegen estek áldozatul a járválynak a polgárok közül, de június végére már szűnőben volt a kolera a városban.⁵⁰

Természetesen az osztrák foglyoknál is jobban ügyeltek a magyar honvédek egészségére. Egyrészt a városban ideiglenesen elszállásolt újoncokéra, másfelől a Pestre szállított sebesültekére, akik itt kaptak orvosi ellátást. Pest-Budán ekkor már tizennégy kórodában (kórház) ápolták a budai vár ostromakor megsérülteket, majd a frontról ideszállított sebesülteket.⁵¹ Egy épület több feladatot is ellátott, például a Károly-laktanya, amelyben a hadi parancsnokság székhelye volt, bankjegynyomda is volt, ezenkívül újoncokat szállásoltak el benne, és kórházként is működött.⁵² Schweidel nemcsak pénzügyileg állt kapcsolatban a pesti katonai kórodákkal. Bár június közepén az ellátásuk költségeinek fedezését átadta a hadügyminisztérium gazdasági osztályának, az egészségügyi intézményeket továbbra is ő és hivatala felügyelte. Így például június 11-én azt ajánlotta Schweidel a minisztériumnak, hogy a kórházakban ápolási szolgáltatást végző foglyokat magyar rokkant honvédekkel váltsák fel. Több kórodában ugyanis olasz katonák – akik Buda elfoglalása után kerültek fogságba – segédkeztek az ápolásban, de a nyelvi nehézségek és a lelkesedés hiánya miatt lassan dolgoztak. A hadügyminisztérium helyeselte Schweidel javaslatát, de azt ajánlotta, hogy rokkant honvédek helyett ápolónők segítsenek, és ez ügyben a tábornok forduljon az Országos Főápolónőhöz, Kossuth Zsuzsannához. Schweidel ezt meg is tette 23-án, és az ügy vége az lett, hogy Kossuth Zsuzsanna – mérlegelve a pesti katonai kórház helyzetét – mégis inkább férfi ápolók felvételét javasolta.⁵³

⁴⁹ Kiss Ernő altábornagy rendeletét közli: Gazda István, 2000. I. 241.

⁵⁰ Pesten és Budán majdnem 2000 ember halt meg ekkor, közöttük Hrúz Mária, Petőfi édesanyja. Részletesen lásd: Gazda István, 2000. I. 197-253. - Június végén olvasható egy lapban: „A cholera szűnik városunkban.” *Respublika* 11.szám. 1849. június 29., 43.

⁵¹ Gazda István, 2000. I. 50-51.

⁵² Június közepén már próbálták rendezni és elosztani a feladatokat. A Károly-laktanyát (a bankógyár megmaradásával) „egy nagy központi katonai kórházzá” akarták átalakítani. Így az eddig szintén kórházi feladatokat is ellátó Szvetanay utcai kaszárnya és a Ludoviceum visszanyerhette volna eredeti feladatát. Lásd erről Kossuth levelét Szemere Bertalanhoz, Budapest, 1849. június 13.. *KLÖM* XV. 514.

⁵³ *MOL HM Ált.* 1849:19548. – Meszlényiné Kossuth Zsuzsannát 1849. április 16-án nevezte ki Kossuth országos főápolónőnek, a kórházak ellenőrzésére, helyszíni felmérésre, újak

Kossuth június 24-én levelet írt Schweidelnek a sebesült honvédek elhelyezése körüli mulasztásokról. A június 20-21-i peredi csata sérültjei ugyanis 23-án este érkeztek a fővárosba gőzhajón. A kormányzó felhívta Schweidelt, hogy vizsgálta ki, miért nem élmeztek őket Esztergomtól, és Pesten miért hurcolták őket, megfelelő ellátás nélkül, egyik külvárosból a másikba. Schweidel kivizsgálta a történeteket és még aznap válaszolt. Leveléből kiderül, hogy 360 sebesült honvéd érkezett, előzetes bejelentés nélkül, és végül a Lipót-külvárosban találtak helyet a számukra. A késedelmes elszállásolásért elsősorban a városi hatóság lehetett a felelős, de az ügy pontos tisztázására vizsgálatot indított. Schweidel ezenkívül megjegyezte, hogy a legfőbb baj, hogy a seregparancsnokok nem jelentik előre a sebesültszállítmány elindítását, és így a városi hatóság sem tud időben intézkedni. Kossuth már 25-én börtönbe záratta Gosztályi Pál Teréz-külvárosi kisbírót, akit hanyagsággal vádoltak, ügyének kivizsgálását pedig átvette az igazságügyi minisztérium.⁵⁴

A magyar kormány egyébként pénzjutalmat és földet ígért a rokkant hősöknek. Kossuth még 1848. novemberében elrendelte egy olyan intézet alapítását, „melyben azok, kikről valamely polgári hivatal vagy szolgálat nyújtása által gondoskodni nem lehet, nem oly nyomorúságos tengést, mint ekkorig szokásban volt, hanem minden élelmi gondtól ment, becsületes ellátást kapjanak.”⁵⁵ A Debrecenbe történt költözés után az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. január 25-én utasította a hadügyminisztériumot, hogy „Hazánk szabadságáért ellenség előtt csatákban rokkanttá lett bajnokoknak sorsuk könnyebbítése tekintetéből” intézkedjen egy „rokkantak házának alakítására”. Egy hét múlva Flór Ferenc, az egészségügyi osztály főnöke Szatmárnémetit ajánlotta székhelyül, mert ott volt ingyen egy ház, amelyben 150-200 ember elfért. Ezt a javaslatot az OHB február 4-én jóváhagyta. Az Országos Főhadparancsnokság május 14-én nevezte ki Meszlényi Jenő ezredet a rokkant és sebesült honvédek ügyeinek intézésére, akiket Szatmárnémetibe irányítottak mindaddig, amíg fel nem épül a fővárosban egy palota számukra. Erre azonban már nem jutott idő.⁵⁶

létesítésének kidolgozására. Áprilistól kezdve vált egyre elterjedtebbé a nők ápolási munkája, amelyet addig általában – kivéve az Irgalmas-rendi szerzetesnővéreket – férfiak végeztek. Gyakori volt rokkant katonák segítségének igénybevétele is. Kossuth Szuzsanna kinevezésére lásd: KLÖM XV. 19., munkájára ld. Gazda István, 2000. I. 58., 139-157.

⁵⁴ Kossuth Lajos levele Schweidel Józsefhez. KLÖM XV. 585., Schweidel válasza: MOL OHB 1849:8551., 8599., továbbá az ügyre lásd: MOL OHB 1849:8593. Betegszállításra lásd még: MOL HM Ált. 1849:22741.

⁵⁵ MOL OHB 1848:3285. Közli Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. S. a. r. Barta István. Bp., 1952.495.

⁵⁶ MOL OHB 1849:1002.,1364.,7429. A betegápolásra lásd még: Gazda István, 2000. I. 137-169.

Schweidel nemcsak a kórházakban lévő katonákra figyelt oda. Július 4-én levelet írt Asbóth Sándor őrnagyhoz, Kossuth hadsegédéhez. Ebben elmondta, hogy az elbocsátott sebesült honvédek – a tapasztalat szerint – a hazafelé vezető úton vagy megbetegszenek, vagy koldulásból élnek, „mi azon terjedő véleményre ad okot, hogy az ország sebesültjeiről sehogy sem gondoskodik”. Azt javasolta, hogy amíg a zavaros idők tartanak, maradjanak a rokkantak a pesti „rokkant-gyűlházban”, ahol gondoskodnak róluk. Kossuth erre rendeletet küldött Hajnik Pál rendőri igazgatónak. Ebben a „haza és szabadság védelmében” megsebesült és beteg honvédeket három osztályba sorolta. Elsőbe a fekvőbetegek kerültek, őket a kórházban kell hagyni. Másodikba, „kiket ágyaikból igen, de messze életveszély nélkül nem lehet szállítani”. őket „egyes szegényebb sorsú becsületes családoknál az álladalom költségén” kell elhelyezni, értük havi 10 pengőforint fizetendő, hat heti zsoldjukat pedig előre ki kell fizetni. Kossuth száz ilyen honvéd ellátási illetményét magára vállalta két hónapra. A harmadik osztályba tartozók elküldhetők máshová is, így ezeket Ceglédre kell szállítani Perczel Mór tartalék hadtestéhez, sorozásra.⁵⁷

Schweidel tehát valóban sokat foglalkozott a sebesült honvédekkel, nem kérdésből írta később Szegeden egy rendeletében: „A köz védelmében sérülteknek egészségügyi ápolására felügyelni nékem különös tisztem”.⁵⁸ A rokkant honvédek ügye azért is érdekes, mert a tervek szerint a térparancsnokságokat ilyen tisztek vezették volna. A hadügyminisztériumban dolgozó Zuber Antal alezredes lett volna a kinevezendő „térparancsnokok chéfje”.⁵⁹

Már Debrecenben is sok gondot okoztak a térparancsnokságoknak azok a tisztek, akik különböző indokokkal elhagyták csapatukat, és a kormányshelyen vesztegették idejüket. Kossuth január elejétől több ízben jelentést kért a városban tartózkodó tisztek számáról. Februárban elrendelte, hogy naponta „Reggeli jelentéseket” írjanak a térparancsnokságok, hogy kik, mikor érkeztek vagy mentek el; illetve mi okból vannak a kormányzóvárosban. Ettől kezdve pontos kimutatások készültek, de a szigorodó intézkedések ellenére is sok lézengő tiszt volt a városban.⁶⁰

⁵⁷ Schweidel József levele Asbóth Sándorhoz (Pest, 1849. július 4.). MOL OHB 1849:9011. Ezen levél alapján Székely Károly „csonkult honvédot” a Csanád megyei Kovácsházába elbocsátották. Kossuth rendelete: KLÖM XV. 666.

⁵⁸ Közli: *Három hét a szabadságharc történetéből – Szeged. 1849. július 11– augusztus 5.* Szerkesztette Vass László. Szeged, 1998. 106-107.

⁵⁹ MOL OHB 1849:7833.

⁶⁰ MOL OHB 1849:179., 369., 2050., 3292.; HL 1848-49. 13/467. A februári rendeletet – nem teljesen – közli: Helgert Imre: Adalékok a fő-(kormányzó) város honvéd helyőrség-parancsnoksága 1848/1849-es szabadságharc alatti megszervezéséhez. *Bolyai Szemle* 2002/2. 5-38.

Miután újra Pest lett a kormány székhelye, itt sem alakult másképp a helyzet. 1849. május 29-én Görgei napiparancsban elrendelte, hogy a jelen helyzetben főtiszteknek szabadság nem adható. Mégis a nyáron nagyon sok tiszt volt Pesten; akik be sem jelentették érkezésüket. Schweidel ezért június 6-án intézkedést kért a minisztériumtól, ő maga pedig két megoldást javasolt. Egyrészt a hadügyminisztérium adjon ki parancsot, hogy a városba érkező tisztek magukat hat órán belül jelenteni kötelesek mind a katonai tér-, mind a hadi parancsnokságnál. Másrészt azt ajánlotta a tábornok, hogy álljanak nemzetőrök a városi sorompókhoz, vegyék át a tisztek útlevelét, és adják le az említett parancsnokságokon ellenőrzésre. A hadi parancsnokságon kívül egyébként a Száz őrnagy vezette térparancsnokságot is zavarta a rendetlenség. A minisztérium 12-én válaszolt, és helyeselve Schweidel javaslatait, azt írta: „nem csak felhatalmazza, de meghagyja tábornok úrnak, hogy a külső vámsorompóknál őrcsapatok állításának fel a helybeli nemzetőrökből”. Adjának az útlevél helyett „egy nyomtatott kisebb tartózkodási jegyet”, amelyet majd le kell adniuk a tiszteknek a katonai parancsnokságnál. A vendéglősöket is kötelezték – a rendőrség ellenőrzésével – vendégekönyv tartására, és ezt minden reggel be kellett mutatni. A térparancsnokságok pedig természetesen továbbra is minden nap „Reggeli jelentést” adtak ki a városban tartózkodó főtisztekről.⁶¹

A probléma ezek után sem oldódott meg véglegesen, mert a tisztek különböző okokkal indokolták ottlétüket. Az egyik leggyakrabban használt indok az volt, hogy az ezredük számára ruházati felszerelések vételezésére várakoznak, amíg meg nem kapják az igényelt ruhaneműket. Schweidel rosszellotta, hogy a „tisztek renden túl itt mulatnak” Pesten. Egy „ruhafelszerelési okirat”-ot fel is küldött a hadügyminisztériumba mutatóba, amely azért is érdekes, mert éppen saját regimentje, a 4. huszárezred felszerelési igénye volt. Schweidel azt javasolta, hogy ezeket a tiszteket küldjék vissza hadtestükhöz, és a parancsnokságuknak hagyják meg, hogy előre jelezzék igényeiket, és ha azt a választ kapják, hogy kielégíthető, akkor küldjenek tiszteket, de csak egyet. A minisztérium értesítette erről Szölényi József alezredest, az Országos Ruházati Bizottmány főfelügyelőjét, aki július eleji válaszában ráadásul azt írta, hogy a ruhatárban nincsenek fennakadások, készlet van, így csak a tiszteknek kellene megjelenniük. Szölényi

⁶¹ MOL HM Ált. 1849:18303. A városban tartózkodó tisztekről „Reggeli” és egyéb jelentések: MOL HM Ált. 1849:14365. (május 12.), 19060. (június 6. Eszerint Görgei ekkor érkezik vissza Pestre, és a Zrínyi utca 188. alatt száll meg), 20345. Iktatókönyv (Térparancsnokság adta ki), 21864. Iktatókönyv (Térparancsnokság adta ki). MOL HM Számvev. 2.d. 2/6/Budai térparancsnokság., 2.d. 2/8/Pesti térparancsnokság., MOL H 147 Vegyes iratok. 12. d. i/42. Térparancsnokságok, táborparancsnokságok, Buda.

egyébként falragaszokon és a térparancsnokság útján erre már felszólította őket. Az ügy valóban a tisztek tétlenkedő időhúzásán és nem a ruházati ellátáson múlt. Ezt ugyanis Irányi kormánybiztos, és a januárban felszerelési biztossá kinevezett Lukács Sándor megszervezte. Az ügy rövidtávú megoldása végül az lett, hogy a városi térparancsnokság felszólította a tiszteket, jelenjenek meg a ruhabizottmány irodájában a felszerelési cikkek átvétele végett.⁶²

Schweidel hivatala felügyelte azokat a tiszteket is, akik valóban hivatalból tartózkodtak Pesten. Ilyenek voltak például azok a főtisztek, akik Kossuth kormányzói hivatalának katonai osztályához tartoztak. Számukra úgynevezett „vörös tartózkodási jegyet” adott a hadi parancsnokság.⁶³ A városban lakó tisztek megszabott árral kedvezményes szállásbért fizettek. Miután egy tiszt azonban visszatért a csapataához, családtagjai már nem részesültek a „szállásolási jogban”, és – mint más lakosoknak – a háziúrral kellett megállapodniuk a bérleti árban.⁶⁴

A hadi parancsnokság egyik legfontosabb és legtöbb időt igénybe vevő munkája az újoncok elhelyezése, beosztása és továbbbírányítása volt, melyet a térparancsnoksággal együtt végzett. Pest városa, a vár ostroma után, befejezte az előre megígért 1200 újonc toborzását. Ez azonban nem ment könnyen. Május 14-én még csak 40 újonc volt Pesten. Sokan ugyanis kiköltöztek a városból a bombázások miatt, így a létszám egy ideig nem volt növelhető. Irányi bízott benne, hogy a vár elfoglalása után gyorsan betelik az 1200-as keret, hiszen épp az ágyúzások miatt erős osztrák-ellenes hangulat alakult ki, és minden magyar lövést a Gellért-hegyről megéljeneztek. Május 26-án 130 újonc volt Pesten, ezután sorshúzás útján kezdtek sorozni.⁶⁵ Egy május 30-i hadügyminiszteri rendelet szerint az újoncokat a már meglévő zászlóaljok pótlására kellett

⁶² Schweidel a hadügyminisztériumnak (Pest, 1849. június 24.). MOL HM Ált. 1849:22596. Lukács Sándor – miután a szükséges nyersanyagokat beszerezte – május 29-én elrendelte, hogy a fővárosban dolgozó szabók, csizmadiák, sapkakészítők az elkövetkező három hétben csak a honvédség részére kiszabott anyagok feldolgozásával foglalatzkodhatnak. Lásd: Spira György, 1978. 90. A térparancsnokság felszólítására: MOL HM Ált. Iktatókönyv. 1849:22994., 22996. MOL OHB 1849:6525., 6832., 7034. Lukács Sándor és Irányi Dániel rendeleteit közli: Hermann Róbert, 1992. 112-143.

⁶³ MOL HM Ált. Iktatókönyv. 1849:22592., és KLÖM XV. 600. A Kormányzói Hivatal személyzetének névsorát és fizetési jegyzékét lásd: KLÖM XV. 527-528.

⁶⁴ MOL HM Ált. 1849:22710.

⁶⁵ MOL OHB 1849:7086., 7593. A város német lakosságának viselkedésére lásd: Ábrányi Emil 1849. máj. 14-i jelentését, közli Katona Tamás szerk.: *Budavár bevételének emlékezte 1849.* S. a. r. Hermann Róbert, Pelyach István és Tirts Tamás. Bp., 1989. illetve Spira György: A pesti németek és a magyar negyvennyolc. In: *Vad tüzzel.* Bp. 2000. 79-103.

beosztani, és így is kellett felszerelni őket. Ezért nem alakították meg végül is belőlük a 107. zászlóaljat, hanem az ellenség előtt álló csapatok kiegészítésére küldték őket. Így Kmety György hadosztálya 700, Nagysándor József 240 embert kapott, a maradék 780-at pedig a 2. sorgyalogezred 2. zászlóaljába osztották be. Pesten ezzel elfogytak az újoncok.⁶⁶ Buda is megígérte az 1200 katonát, de később kezdődött a toborzás, és csak 324 férfit tudott kiállítani a 48. és a 63. honvédzászlóalj számára. Részükre Schweidel felszerelést igényelt, amelyet a minisztérium továbbított Szölényi alezredesnek. Buda tehát július elején visszafizette a pénzügyminisztériumnak azt a 10 ezer forintot, amit újoncózásra előre kapott.⁶⁷

A fővárosba rengeteg újonc érkezett az ország más helyeiről is, akik továbbutaztak leendő zászlóaljaikhoz, de Pesten voltak rövid ideig elszállásolva, a „szállító házakba”. A pesti „Katonai szállító hivatal” eleinte az Újépületben volt, majd átköltözött a Szvetanay utcai laktanyába. Schweidel a sok feladat és a kis létszám miatt kérte két újabb főtiszt kinevezését, akiknek a ruházati és felszerelési cikkekkel kellett volna foglalkozniuk.⁶⁸ A Szvetanay utcai laktanyában legfőljebb 400 újoncot lehetett elhelyezni. Ezért június közepén Schweidel közvetítette a „pesti fő szállítmányi hivatal” parancsnokának kérését a hadügyminisztériumba, egy 200 férőhelyes udvari deszkaépület megépítésére. A gazdasági osztály meg is adta az engedélyt, kérve a költségtervezetet, hogy utalványozhassák rá a pénzt.⁶⁹

Schweidel tábornok nemcsak papíron követte nyomon az újoncok elhelyezését, hanem előfordult, hogy személyesen ellenőrizte. Júniusban a Károlykaszárnyába beszállásolt honvédek rossz körülményeit vizsgálta meg, és intézkedett a rendbetételről.⁷⁰

Június 18-án 950 újonc érkezett Pestre, kevert nemzetiségűek, nagyrészt oláhok és németek. Schweidel a parancsnak megfelelően, a már meglévő zászlóaljak pótlására osztotta be őket, majd a ruhabizottmányba küldte az embereket felszerelkezni. Itt azonban közölték a városparancsnokkal, hogy előbb a 95. és a 99. zászlóaljakat kell felszerelniük. Schweidel tudta, hogy a kevésbé lelkesedők Pesten hamar megszöknének, és egyébként is minél előbb rendeltetési helyükre kellene érniük a katonáknak. Ezért írt a hadügyminisztériumba arról, hogy az újon-

⁶⁶ MOL HM Ált. 1849:18393., 18996., Iktatókönyv: 18109., 18121., 19508.

⁶⁷ MOL HM Ált. 1849:20344., 21112., és Spira György, 1998. 569.

⁶⁸ MOL HM Ált. 1849:19943. A minisztérium csak június 28-án nevezett ki két hadnagyot, és miután ez csak „Szegeden iratott alá, mint elkéset tárgy el nem bocsáthatott”.

⁶⁹ MOL HM Ált. 1849:20459.

⁷⁰ MOL HM Ált. 1849:21092.

cok hosszabb ideig városban tartása káros lenne, és határozott intézkedést kért az ügyben, „hogy a seregeknek betöltése hiányt ne szenvedjen.”⁷¹

Érkeztek Pestre újoncok Esztergomból vagy Kecskemétről (innen 491 fő) is, akiket Gergely János alezredeshez, a szállítóház parancsnokához irányított a térparancsnokság, majd a megfelelő alakulathoz osztották be őket.⁷² Június 4-én Vácról érkezett 12 teljesen felszerelt újonc. Őket még május 17-én ajánlotta fel a püspöki város a haza javára, a trónfosztást kihirdető népgyűlésen. Schweidel átvette az újoncokat, rendeltetési helyükre irányította őket, és 5-én levélben köszönte meg Vácnak a katonákat.⁷³ A hadi parancsnokot július elején utasította a minisztérium Kossuth megbízásából, hogy ellenkező intézkedésig az újoncok mind Nagysándor tábornok I. hadteste kiegészítésére küldessenek, s ha ez megtörtént, akkor a komáromi helyőrség pótlására. Abban az esetben pedig, ha megszűnne a kapcsolat Komárommal, akkor Cegléden át Kecskemétre kell utasítani az újoncokat az alakuló tartalékhoz.⁷⁴ A hadba induló emberek felfegyverzése egyre nagyobb gondot jelentett, ezért született Görgei június 27-i rendelete, mely szerint ha nincs elég puska („lőművek”), akkor kaszával, dárdával, lándzsával („döffegyverek”) kell felszerelni az újoncokat.⁷⁵

Schweidel hivatala nemcsak a közvetlen felettes szervével, a hadügyminiszteriummal állt összeköttetésben, vagy Kossuth kormányzóelnöki hivatalával, de minden Pesten található katonai szervvel. Így például felettese volt a pesti nemzetőrségnek, amelynek főparancsnoka Száz János alezredes, a pesti térparancsnok testvére volt.⁷⁶ Schweidel először május 27-én rendelte el, hogy az I., II., III. hadtest Vág-vonalra vonulása miatt, a pesti őrállomásokon a honvédek nemzetiőrök váltsák fel. Az őrséget és az őrzőjáratot a pesti nemzetőrség 4. zászlóalj 1. százada adta, Budán pedig a 19. honvédzászlóalj és a budai nemzetőrség.⁷⁷ A nemzetőrök azonban nagyon megbízhatatlanul látták el fel-

⁷¹ MOL HM Ált. 1849:22943.

⁷² MOL HM Ált. Iktatókönyv. 1849:17467., 19028., 19935., 20359., 20488., 20528., 21787., 22465., 22859. Ezeken kívül, nem csak az Iktatókönyvből ismert iratok: 21167., 21271., 22646., 22860., 22899., 21918., 21877.

⁷³ Schweidel levelét közli: Tragor Ignác: *Vác története 1848 – 49-ben*. Vác, 1908. 181., 408.

⁷⁴ MOL HM Ált. 1849:24601.

⁷⁵ MOL HM Eln. 1849:22733., fotómásolatban közli Rózsa György – Spira György: *Negyvennyolc a kortársak szemével*. Bp., 1973. 419. o. Az iktatókönyv szerint itt Schweidel egy irata található, amelyben felhatalmazást kér a térparancsnokság számára egy hivatalos szállítás iránt szerződést csinálni. A megadott szám alatt azonban Görgei rendelete van.

⁷⁶ Bona Gábor, 1983. 305.

⁷⁷ MOL HM Számtev. 12.d. i/42. Térparancsnokságok, táborparancsnokságok . Buda., 2.d. 2/6/Budai térparancsnokság.

adatukat, ezért rendszeresen számon kellett kérni rajtuk a katonai fegyelem betartását. Schweidelnek is van ilyen „botrányos panasza” arról, hogy a ruhabizottmányhoz kirendelt nemzetőrök elhagyták őrállomásaikat.⁷⁸ A hadügy-minisztérium egy június 21-i felhívása nyomán Schweidel utasította a pesti lovas nemzetőröket, hogy mindig álljanak készen a bevásárlott lovak „tovaszállítására”.⁷⁹ Június 29-én a hadi parancsnokság díszszázad kivezenylését kérte a pesti nemzetőrségtől Jaretska Antal temetésére, aki a tüzérségi előfogadó országos parancsnoka volt és kolerában meghalt.⁸⁰ Július 5-én pedig Schweidel elrendelte, hogy aznaptól a nemzetőrség lovas osztályából 24 leányból álló őrség tüzérségi szolgálatra minden nap kiállíttassék.⁸¹

Az eddigiekből is látszik, hogy Schweidel a hadi parancsnokság vezetőjeként rengeteg különféle feladattal, illetve azok felügyeletével volt megbízva. Természetesen az említettekén kívül is sok kisebb munkája adódott, személyzeti ügyektől kezdve a felvásárolt lovak elszállításának megszervezéséig.⁸² Munkahelyének, a hadi parancsnokságnak június végén ki kellett költözni a Károly kaszárnnyából. Schweidel a legcélszerűbb és legmegfelelőbb új helynek a hivatal számára báró Laffert házát tartotta, ezért felhatalmazást kért a minisztériumtól a szerződés megkötésére a ház tulajdonosával.⁸³

Éppen Schweidel szerteágazó és hasznos tevékenysége miatt szót érdemel Szemere Bertalan miniszterelnök egy beszámolója a hadi helyzetről június 21-én, a Nagyváradról visszaérkező Kossuthnak. Ezt a levelet a következő szavakkal zárja: „Guyon itt, Lenkey ott, Aulich amott, Schweidel, Répássy másfelé, Damjanich az ágyban, – a hazát elfelejtették a katonák, idejük van egyenetlenkedni!” Nemcsak Schweidelre nézve igazságtalan a megállapítás, de a többi tábornokra is. Szemere szavait inkább a nehéz hadi helyzet okozta keserűség szülte, amelyről az említettek nem tehettek.⁸⁴

Schweidel munkáján túl fennmaradó idejét a családjával töltötte. A tábornokot sömörös kiutésai még ekkoriban is kínozták, ezért járt fürdőkúrákra a budai Császár-fürdőbe. Sok tisztátársa használta vele együtt a minden fajta betegségre ajánlott gyógyvizet, amely így fontos találkozási hely volt. Ki is ne-

⁷⁸ Czaga–Jancsó 334., 336., 253-254.

⁷⁹ MOL HM Ált. 1849:21711.

⁸⁰ HL 1848-49. 35/304.

⁸¹ Czaga–Jancsó 265.

⁸² MOL HM Ált. 1849:18137., 21711., 22570. (Schweidel Kis századost a hadfogadónál meghagyatni kéri.)

⁸³ MOL HM Ált. 1849:22753.

⁸⁴ KLÖM XV. 562.

vezték a Császár és a Sáros fürdőket katonai fürdőknek, amelyeket csak a honvédek használhattak.⁸⁵

Schweidel kapcsolatban volt a városi vezetéssel is, de a tanácsuléseken nem vett részt.⁸⁶ Jelen volt viszont a sorsdöntő június 29-i miniszter- és haditanácson.

Az osztrák főserég támadása és a Galíciából betörő és Kassát elfoglaló orosz csapatok előrenyomulása miatt a kormány úgy döntött, hogy ismét elhagyja a fővárost. A június 26-i minisztertanács – Görgei javaslatára – a magyar erők komáromi összpontosítása mellett döntött, valamint elrendelte az általános népfelkelést és a már májusban meghirdetett keresztes háborút. A Komárom váránál egyesített magyar főserég támadása, és így Bécs veszélyeztetése adhatta az egyetlen reményt a túlerőben lévő osztrák-orosz ellenséggel szemben arra, hogy időt nyerve kezdeményezők maradhassanak a magyar csapatok. A június 28-i győri magyar vereség azonban megváltoztatta Kossuth határozottságát, és a szegedi összpontosítás mellett döntött. 29-ére tanácskozássra hívott minden Pesten „jelen lévő generális urakat a minisztériummal egyetemben”.⁸⁷ Schweidel is jelen volt. Rengeteg vita, személyeskedés és vádaskodás után a résztvevők elfogadták a szegedi összpontosítást.⁸⁸ Nem ismerjük Schweidel álláspontját, bár egyik életrajzírója szerint a tábornok azon volt, „hogy az összes haderők a Duna bal partjáról Erdély felé vonuljanak, ahol akkor Bem küzdött az egyesült orosz-osztrák sereg ellen”, de a haditanács ezt nem fogadta el.⁸⁹ Schweidel javaslatára azonban nincsen bizonyíték, és elhangzása is kétséges. A haditanács döntéséről Görgeit egy háromtagú küldöttség – Csányi, Aulich és Kiss Ernő – értesítette, aki alávetette magát a parancsnak, ám egy tévedés folytán Kossuth ennek ellenére leváltotta őt a fővezérségről.

A kormány újabb elköltözésének hírére pénzügyi zűrzavar kezdett kialakulni Budapesten.⁹⁰ Mindenki szabadulni akart a Kossuth-bankóktól, és ez ár-

⁸⁵ Szentpály József, volt debreceni térparancsnok, a „Katonai fürdő intézet” parancsnoka rendeletét lásd: Közlöny 142. sz. 1849. június 27. 531. Erre lásd még: MOL HM Számvev. 2.d. 2/15. Egészségügyi intézetek. Budai katonai fürdőintézet. A Császár-fürdőbe jártak a későbbi aradi vértanúk közül például Aulich Lajos és Kazinczy Lajos is.

⁸⁶ Az ülésekre lásd: BFL PVL TJK IV. 1202. a.

⁸⁷ KLÖM XV. 621.

⁸⁸ A haditanácsra lásd: *Mészáros Lázár emlékiratai* Bp. 1867. II. 278-281., és *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. Sajtó alá rendezte: Katona Tamás. Bp. 1982. 142.

⁸⁹ Hamvay Ödön: *Az aradi tizenhárom*. Bp., 1904. 215.

⁹⁰ Szemere Bertalan június 24-én intézkedett: „Buda és Pest és illetőleg Ó-Buda hatóságának egyesítése elrendeltetik s a testvér két főváros mint Budapest czennel egyesítettik”. Közlöny, 1849. június 27., 142. sz. Erre azonban már nem maradt sok idő.

emelkedéseket indított el. Július 2-ától tömegesen költöztek Szeged felé az emberek. „Két szekérvonat kötötte össze Pestet Szegeddel. Vastag porfelhő borította egész hosszában. A kocsik tömve voltak képviselőkkel és hivatalnokokkal, nőkkel és gyermekekkel. Alattuk és mellettük a poggyászdarabok ezrei.” – írta a kortárs visszaemlékező.⁹¹

Schweidel az utolsó pillanatig a helyén maradt. Sőt, Csány László közlekedés- és közmunkaügyi miniszter július 3-án azt írta Henryk Dembińskin altábornagynak, hogy a rend fenntartása miatt a kormány még a fővárosban marad, amelyhez katonaságra van szükség. „Ezért van szerencsém Altábornagy urat kérni, hogy Schweigel (!) városparancsnok úrnak tegye kötelességévé, miszerint megfelelő számú katonasággal maradjon itt az Ön és a kormány rendelkezésére.”⁹² Kossuth, majd a kormány azonban 8-án elutazott Pestről. Ezután Schweidel is követte őket, a kivonuló katonasághoz több száz önkéntes is csatlakozott. Ahogyan januárban, most is az utolsó pillanatban hagyta el a fővárost. Július 11-én Budára bevonultak a császári seregek, 12-én pedig Pestre az orosz csapatok.

Schweidel József tábornok júliusban Szegeden is folytatta hadi parancsnoki munkáját. 29-én Kiss Ernő altábornagy a kormány mindenkori székhelyének helyőrségparancsnokává nevezte ki.⁹³ Augusztusban Aradra követte a minisztereket. A szabadságharc végnapjaiban állítólag Kossuth és Mészáros Lázár is menekülésre biztatta, de a tábornok itthon maradt. Már csak családja miatt sem akarta elhagyni az országot. Egyik életrajzírója szerint kisebbik fiának, Józsefnek „súlyos betegsége” volt.⁹⁴

Schweidel tehát csatlakozott az északról megérkező Görgei vezette sereghöz, és ő is az oroszok előtti fegyverletételre szavazott, legfőképp azért, hogy megmentse a lakosságot a szenvedéstől e reménytelen helyzetben.⁹⁵

⁹¹ Majd így folytatja: „Az általam átélt komikus jelenségek közül a legfurcsább a Szegedre menekülés volt. A lakás hiánya és a táplálkozás nehézsége – főleg a falvakban – groteszk helyzeteket teremtett.” *Báró Mednyánszky Cézár emlékezései és vallomásai az emigrációból.* Fordította: Dr. Óvári-Avary Károly. Bp.1930. 53-54.

⁹² *Csányi László kormánybiztosi iratai 1848 – 1849.* Sajtó alá rendezte Hermann Róbert. Zalaegerszeg, 1998. II. 332. Dembiński július elsején a vezérkar főnöke lett.

⁹³ Trischler Károly: Schweidel József élete. In: *Emléklapok Schweidel József, aradi vértanúnak, Zombor város szülöttének szobrának leleplezésére.* Összeállította: Trencsény Károly. Zombor. 1905. 14.; Bona Gábor, 1983. 291.

⁹⁴ Márki Sándor: Schweidel József. In: *Aradi vértanúk albuma.* Szerk.: Varga Ottó. Bp. 1890. 119. Mészáros ekkor már nem valószínű, hogy beszélt Schweidellel, mert a Lugos felé hátráló seregben volt.

⁹⁵ Schweidel József naplója. In: Katona Tamás I. 190-191.

Rövidesen az aradi börtönben várta tábornoktársaival, hogyan ítélnék róluk. A megaláztatásokat sokszor derűsen viselte, erről tanúskodik naplója is. A 13 vádlott közül ő volt az egyetlen, akit Ernst törzshadbíró Haynaunak írt előterjesztésében lőpor és golyó általi halálra szánt, őrnagyi rangjának és bárhol található ingó és ingatlan vagyonának elvesztése mellett. De egyúttal kegyelemre ajánlotta három társával. Schweidel esetében a kegyelmi felterjesztés arra hivatkozott, hogy a vádlott csak a schwechati csatában harcolt, egyébként békealkalmazást vállalt kényszerűségből, és Pesten is „jó szolgálatokat” tett fogoly osztrák tiszteknek, valamint – ahogy a kérvény megjegyzi – „nagyon csekély szellemi képességekkel rendelkezik”. Haynau tábornok azonban nem kegyelmezett meg. Küldetesként megölt bosszúhadjáratának egyik indoka épp Ernst megjegyzése volt, mely szerint a tábornokokat külön felelősség terheli, „hiszen csak az ő munkásságuk és erélyük következtében érte el a magyar hadsereg azt az ellenálló képességet és felépítést, amelynek következtében a lázadás elnyomására minden erőt meg kellett feszíteni”.⁹⁶ És ebben Schweidelnek is bizony óriási szerepe volt, nemcsak 1848-as harctéri cselekedeteivel, de későbbi hadi parancsnoki munkájával.

Végül Schweidel negyedmagával, nyugodt lelkiismerettel várta a golyó általi halált. Valódi vértanúvá lett, aki szenvedését is felajánlotta szeretteiért.⁹⁷

A kivégzőosztag előtt talán eszébe jutottak saját szavai, melyeket egy meleg nyári vasárnap mondott egy évvel korábban, mikor huszárjait hazavezette Magyarországra: „Ha legyőznek is bennünket, de bírni soha nem fognak”.

⁹⁶ A tárgyalásvezetői előterjesztést, az ítéleteket és a kegyelmi kérvényt közli Katona Tamás II. 196-225.

⁹⁷ „Bárcsak halálom lenne az engesztelés mindenki másért; bárcsak én lennék egyedül, aki az enyéme kis vétkeiért vérével fizet; s ebből virággzana ki az enyéme java és üdvé!” Hadtörténeti Múzeum. Kéziratok Emlékanyag-gyűjtemény, lt. sz.: 0.281/Em. Közli: Hermann Róbert, 2002. 36.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- 1848-49.HL** Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
BFL Budapest Főváros Levéltára
Bona Gábor, 1983. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49.* 1. kiadás. Bp., 1983.
Czaga – Jancsó *Pest-Budai nemzetőrök 1848-1849: Dokumentumok a fővárosi Nemzetőrség történetéhez.* Vál., szerk. Czaga Viktória és Jancsó Éva. Bp., 2001.
Gazda István, 2000. I-II. *Az 1848-49-es szabadságharc egészségügye és honvéderősei.* Sajtó alá rendezte: GAZDA ISTVÁN. Piliscsaba – Budapest, 2000. I-II.
Görgey-lt. MOL P 295: A Görgey család levéltára
Hermann Róbert, 1992 HERMANN RÓBERT: Kormánybiztosi iratok Buda visszafoglalásának történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1992/4.
Hermann Róbert, 2001. *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése 1848–1849.* Sajtó alá rendezte HERMANN RÓBERT. Bp., 2001.
Hermann Róbert, 2002. HERMANN RÓBERT: Schweidel József aradi vértanú élete és utolsó írásai. *A Hadtörténelmi Múzeum Értesítője* 5. Bp., 2002. 11-38.
HL Hadtörténelmi Levéltár
HL Absz. Aradi htvsz. HL. Abszolutizmus kori iratok. Aradi cs.kir. rendkívüli haditörvényszék iratai
HM Ált.MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok
HM Eln. MOL H 77. Hadügyminisztérium, Elnöki osztály iratai.
HM Számvev. MOL H 83 Hadügyminisztérium. Számvevőszéki iratok
Katona Tamás I-II. *Az aradi vértanúk.* Összegejtötte, gondozta: Katona Tamás. Bp., 1979. I-II. kötet
KLÖM XV. *Kossuth Lajos összes munkái.* XV. k. *Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai.* Sajtó alá rendezte BARTA ISTVÁN. Bp., 1955.
MOL Magyar Országos Levéltár
OHB MOL H 2. Miniszterelnökség Országos Honvédelmi Bizottmányi és Kormányzóelnökség iratai.
PVL Közig. Közigazgatási iratok
PVL TJK Pest város levéltára, Tanácsulási jegyzőkönyvek
Spira György, 1978. SPIRA GYÖRGY: A forradalmi ország szíve 1848–1849. (In:) **VÖRÖS KÁROLY szerk.:** *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* Budapest története IV. k. Bp., 1978.
Spira György, 1998. SPIRA GYÖRGY: *A pestiek Peitöfi és Haynau között.* Bp., 1998.